

Forntid och fornlämningar

**PÅ
VARJE
PLATS**

Innehåll

Forntid och fornlämningar	3
Vad är en fornlämning?	3
En spännande inledning till fornstudier	4
Hitta fornlämningar i närmiljön	4
Så här använder ni Forsök	4
Elevuppgifter i Forsök	5
Uppgift 1.	5
Uppgift 2.	5
Uppgift 3.	6
Att planera inför en aktivitetsdag med forntidstema	7
Några tips för planeringen	7
Olika typer av aktiviteter	8
Exempel: Aktivitetsdag med Mölleskolan i Skivarp	9
Genomförande	10
Introduktion med tidsrepet	10
Stenåldern	11
Bronsåldern	12
Järnåldern.	13
Schema aktivitetsdag forntiden.	14
Kontaktuppgifter till projektgruppen	16

Forntid och fornlämningar

Forntiden, en tid som många uppfattar som oändligt långt från vår tid, och som kan vara svår att relatera till. Ändå finns det något kittlande med denna tid, hur människor levde, vilka verktyg de använde och att de kanske befann sig på precis samma plats som vi lever på idag. Det finns många olika spår i landskapet från forntiden, men hur hittar vi dessa spår i vår närmiljö och hur kan vi tolka dem och lära oss av dem?

Vad är en fornlämning?

Så här beskriver Riksantikvarieämbetet begreppet fornlämningar: "Fornlämningar är spår efter mänsklig verksamhet. De kan till exempel utgöras av boplatser, gravfält, gruvor, kvarnar, kulturlager i medeltida städer." (Riksantikvarieämbetet). Dessa lämningar kan vara svåra att upptäcka med blotta ögat, men med rätt kunskap och efterforskning kan de avslöjas. Här kommer tips på hur man kan arbeta med elever för att identifiera fornlämningar i sin närhet och utforska deras historiska betydelse. En aktivitetsdag med temat forntid kan också inkluderas för att ge eleverna en praktisk erfarenhet av ämnet. Riksantikvarieämbetets webbplats www.raa.se erbjuder ytterligare resurser och svar på vanliga frågor om fornlämningar.

En spännande inledning till fornstudier

När ni börjar studera forntiden är det en utmärkt tid att utforska era lokala resurser runt skolan eller elevernas hemområden. Följande upplägg har utvecklats i samarbete med lärare och testats med elever i årskurs 3. Det består av två steg: en introduktion och förberedelser i klassrummet med undersökning av närområdet via Fornsök, följt av en praktisk aktivitetsdag.

Vi har testat att lägga aktivitetsdagen i början av klassens forntidsarbete, som en introduktion, och i slutet av arbetsperioden som en avslutning. De inblandade lärarna tyckte att det fanns större fördelar med att introducera eleverna till temat genom aktivitetsdagen, eftersom de då kunde återknyta till upplevelser från aktivitetsdagen under hela den efterföljande temaperioden.

Hitta fornlämningar i närmiljön

För att upptäcka fornlämningar i närheten av skolan eller elevernas hemområden är Fornsök en användbar digital resurs från Riksantikvarieämbetet. Den ger tillgång till information om registrerade fornlämningar och kulturhistoriska platser i Sverige. Använd den för att hitta relevanta uppgifter, även om den ursprungligen inte är avsedd för skolelever. Som lärare kan du först bekanta dig med tjänsten och dess sökfunktioner. Eleverna kan sedan utforska och identifiera fornlämningar tillsammans med och under handledning av lärare.

Så här använder ni Fornsök

1. Gå till <https://app.raa.se/open/fornsok/> (eller sök "Fornsök" på Google).
2. Ni kommer till en karta över Sverige.
3. Genom att markera "Visa din position" hamnar ni där ni befinner er.
4. Eleverna bör få träna på att navigera på kartan och använda zoomfunktionen. Om ni behöver stöd, kan ni kontakta Trelleborgs Museer för digital handledning, eller kolla in Riksantikvarieämbetets YouTube för instruktionsvideor om Fornsök.

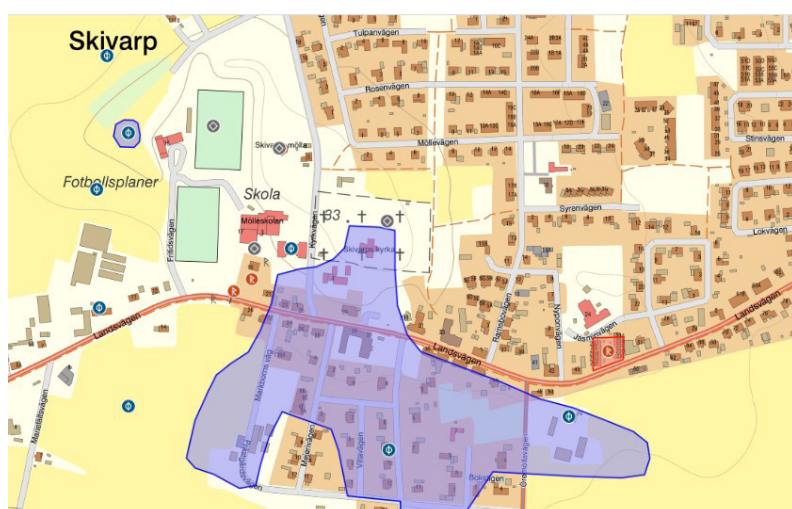
© Lantmäteriet. Riksantikvarieämbetets Fornsök.

Elevuppgifter i Fornsök

Uppgift 1

Elevernas första uppgift är att försöka hitta platsen där de bor. På kartan kommer de att se olika ringar i rött, blått och grått. Färgerna indikerar olika kulturhistoriska lämningars status. Eleverna och läraren kan använda en teckenförklaring längst upp i högra hörnet för att förstå vad symbolerna betyder.

Ibland påträffas stora blåmarkerade områden vilka lätt kan misstas för vatten. Dessa visar dock den troliga omfattningen på exempelvis en stenåldersboplats eller en medeltida by.

© Lantmäteriet.
Riksantikvarieämbetets
Fornsök. Sökning:
Skivarp.

Uppgift 2

Nästa uppgift för eleverna är att ta reda på vad det finns för spår från mänsklig aktivitet runt deras hem. Eleverna kan klicka på en av ringarna för att få mer information om vad som finns på de olika platserna.

I exemplet från Mölleskolan, klickade vi på en röd rund ring med en ikon som representerar fornminnet-R. Vi upptäckte något med titeln "Hällristning" i en trädgård nära skolan. Därefter uppmanades eleverna att klicka på rutan för att utforska ytterligare information om platsen och objektet.

< TILLBAKA

STÄNG X

Dela Utskriftsversion

L1989:4866 Hällristning

Fornlämning

RAÄ-nummer: Skivarp 10:1

Publicerad av Riksantikvarieämbetet: 2018-10-02

Län	Kommun
Skåne	Skurup
Landskap	Socken
Skåne	Skivarp

Riksantikvarieämbetets Fornsök. RAÄ:s inventering 1970 nr 10.
RAÄ-nummer: Skivarp 10:1.

Ni kan tillsammans använda inforutan till höger för relevant information, som vad en "dös" är (en stor stensgrav från stenåldern) och andra termer som "skålgrop" och "älvkvarn." Detta kan även fungera som en introduktion till ämnet om eleverna ännu inte har börjat studera forntiden.

Hällristning

Figurtyp: skålgrop/älvkvarn

Beskrivning av lämning:

Älvkvarnsförekomst, ca

1.4x0.3 m (N-S), bestående

av ca 45 älvkvarnar, 3-7.5

cm diam och 0.5-2.5 cm dj.

Ligger på ett 2x0.8m st och

0.5 m h jordfast block.

Enligt uppgift från RAÄ:s

inventering 1970 ska stenen

ha varit en del av takhällen

till en dös, som legat på

Öremölla mark.

Uppgift 3

Låt eleverna använda samma metod för att utforska närliggande fornlämningar. Gå igenom deras resultat tillsammans och uppmuntra dem att ställa frågor.

Var uppmärksam på om eleverna har några följdfrågor under övningen. Eleverna på Mölleskolan hittade information om ett takblock till en dös i en trädgård nära skolan. De undrade då var resten av dösen kunde ha tagit vägen, och om takblocket hade funnits på en annan plats tidigare. I Fornsök fanns en hänvisning till en plats i Ör(e)mölla, som angavs som en möjlig ursprungsplats. Elverna kunde då gå vidare med att söka efter denna plats i Fornsök och se om det fanns några registreringar som kunde vara kopplade till resten av dösen.

Efter att ni har utforskat och dokumenterat olika kulturlämningar nära skolan och lärt er om betydelsen av olika termer, är ni redo för att ge er ut på en praktisk upptäcktsfärd!

Att planera inför en aktivitetsdag med forntidstema

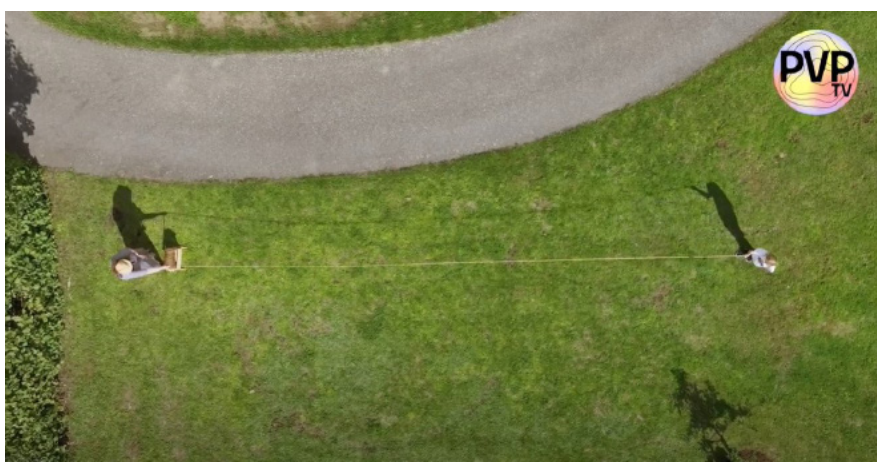
Nedan följer några frågor att fundera över inför planeringen, och som styr era val av platser och aktiviteter:

- Vilka fornlämningar vill ni besöka – olika perioder eller en specifik period?
- När ska aktivitetsdagen äga rum i forntidsundervisningen?
- Hur stort område kan ni röra er över, och hur ska ni förflytta er?
- Är det en endagsaktivitet eller sprids den över flera tillfällen?
- Vilka praktiska övningar passar med faktainnehållet?

Tänk på att ha ett luftigt program och inkludera pauser. Anpassa er plan efter era lokala förutsättningar, och välj perioder som är välrepresenterade i er region om så är lämpligt.

Några tips för planeringen

- Vid besök av fornlämningar på privat mark, kontakta fastighetsägaren först.
- Diskutera år 0 och olika sätt att mäta tid.
- Använd ett tidsrep för att förstå forntidens olika perioder och i vilken ordning de följer.
- Besök platser i ordning från äldsta till yngsta perioden för att undvika förvirring.

Vi använde ett tidsrep för att visa avståndet från stenåldern till jägar-samlartiden. Klassen promenerade längs repet (70m) för att förstå de 7000 åren. Vi använde band och skyltar för att markera övergångarna mellan olika perioder.

Se övningen demonstreras i filmen om [Höörs medeltida kyrka](#) på Skånes Arkivförbunds YouTube.

Olika typer av aktiviteter

Planera gärna för aktiviteter med bred variation för att möta elevernas skilda förmågor och för att hålla deras intresse uppe. Att besöka platser med historisk betydelse kan förbättra minnet och förståelsen. Praktiska aktiviteter kan ge ytterligare fördjupning. Ett bra exempel från Mölleskolan i Skivarp är att lära sig göra upp eld. Du kan läsa om olika elduppgörningsmetoder i boken "Elda, borra, spinn med forntida teknik" som finns att köpa, eller låna kostnadsfritt, från Trelleborgs Museer. Du kan också låna eldstål med fnöske från Skånes Arkivförbund i Lund för klasser upp till 32 elever, men se till att använda skyddsglasögon.

Om ni pratar om vikingatiden eller den sista perioden av järnåldern, kan ni inkludera roliga vikingalekar som passar bra. Använd en filt för att markerna "arenan" och låt eleverna utmana varandra i par.

Dra skinn och Rövkrok

I "Dra skinn" håller två elever i ett skinn (ett sämskskinn, som används vid biltvätt, fungerar bra). Eleverna drar i skinnets motsatta ändar och försöker dra varandra utanför filten eller den markerade gränsen. Den som släpper skinnets eller dras utanför gränsen förlorar.

I "Rövkrok" ligger eleverna bredvid varandra på rygg med höfterna mot varandra. Båda lyfter sitt inre ben och krockar det runt motståndarens ben. Den som med större kraft får den andra att göra en baklänges kullerbytta vinner.

Maria och Malena från Trelleborgs Museer provar på leken Rövkrok.
Foto: Trelleborgs Museer

Exempel: Aktivitetsdag med Mölleskolan i Skivarp

Här följer ett exempel på en aktivitetsdag med tema forntid som arbetades fram tillsammans med lärare i årskurs 3 på Mölleskolan i Skivarp. Upplägget testades tre år i rad med elever som gick i årskurs 3.

Tidsåtgång: heldag, ca fem timmar inklusive lunchpaus.

Rekommenderat elevantal: Helklass. Ofta uppdelat i halvklasser och även i halv halvklass vid behov.

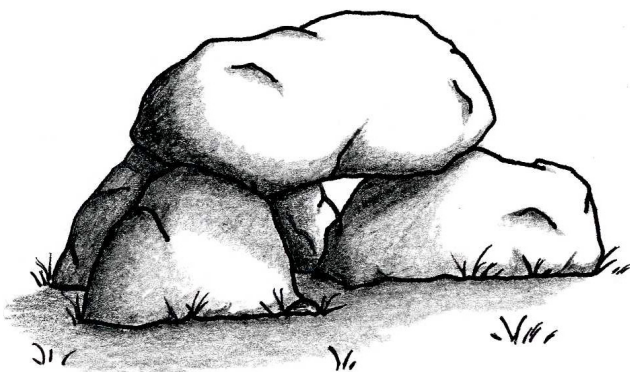
Antal vuxna som behövs: 3-4

Årskurs: 3

Material: eldstål (finns att låna på Skånes Arkivförbund), filter för lekar, ett skinn eller trasa för lekar, papper och blyertspennor, suddgummi, brandsläckare och/eller hinkar med vatten.

Bra diskussionsfrågor att utgå från:

- Hur ser en dös ut och vad är det?
- Hur kan ett så stort stenblock placeras ovanpå andra stora stenar när det inte finns någon lyftkran?
- Hur många skålgropar finns det?

En **skålgrop** är en mindre grop utmejslad i stenens yta. De kallas ibland också för **älvkvarn** i folktron. Vad de använts för är oklart, men de kan ha haft en rituell betydelse. Enligt Fornsök skulle det finnas 24 stycken i döslocket vid skolan.

Teckning av en dös. Ritad av Johanna Nessow, Skånes Arkivförbund.

Genomförande

Vi valde ut stationer för aktiviteterna genom att använda Fornsök och befintlig lokalkännedom. Nedan följer den ordning i vilken aktiviteterna genomfördes:

Introduktion med tidsrepet

Dagen inleddes med att vi använde tidsrepet för att ge eleverna en visuell uppfattning av ordningen på de förhistoriska perioderna. Med hjälp av repet kunde vi visa avståndet från nutid till jägar-samlar-stenåldern. 1 cm är lika med 1 år. Klassen promenerade längs det 70 meter långa repet för att förstå de 7000 åren. Vi använde band och skyltar för att markera övergångarna mellan olika perioder. Eleverna fick förståelse för de relativa tidsavstånden och längden på de olika tidsperioderna.

För att se hur tidsrepet användes kan ni kolla på filmen om [Höörs medeltida kyrka](#) på Skånes Arkivförbunds Youtube-kanal.

Maria Jiborn från Trelleborgs Museer introducerar eleverna till övningen med tidsrepet. Foto: Mölleskolan i Skivarp.

Stenåldern

Eleverna delades upp i halvklass, där den ena halvklassen hade elduppgörning trä mot trä (30 min). Andra halvklassen var delad i två grupper där en grupp tittade på skolans fornfyndssamling (15 min), och en grupp besökte grannträdgården med dösblocket (15 min).

A) Fornfyndssamling: Eleverna fick studera skolans egen fornfyndssamling. En person med kunskap om samlingen närvarade vid aktivitetssdagen för att visa och berätta för eleverna om föremålen.

B) Härden med keramikfynd: En i Fornsök påträffad "plats för härd" på skolgården blev en praktisk eldstation där eleverna fick prova att göra upp eld med trä-mot-trä-metoden. Se beskrivning i boken "Elda, borra, spinn med forntida teknik" eller kontakta Trelleborgs Museer.

C) Dösblock med skålgropar: Ett i Fornsök registrerat dösblock fanns i en näraliggande trädgård. Med tillstånd från de boende besöktes dösblocket där en pedagog berättade om dösar och skålgropar.

Maria Jiborn från Trelleborgs Museer visar eleverna hur man gör upp eld med trä -mot-trä -metoden.
Foto: Mölleskolan i Skivarp.

Bronsåldern

Inom gångavstånd från skolan finns ett antal bronsåldersgravhögar, under den lokala benämningen "Alperna". Klassen delades vid platsen in i två grupper:

A) Bronsåldersgravhögar grupp 1: Eleverna fick ta sig upp till toppen av en av bronsåldergravhögarna. Härifrån kunde de blicka ut över omgivningarna och räkna hur många gravhögar de kunde se runtomkring. Eleverna fick samtidigt ställa frågor och en diskussion fördes om varför man skapade dessa gravhögar.

B) Bronsåldersgravhögar grupp 2: Den andra gruppen stannade nedanför gravhögarna och diskuterade med hjälp av bildstöd vad som kunde finnas i dem, varför man placerade föremål i gravarna samt hur de byggdes. Var tog man exempelvis allt "byggmaterial" från? Gruppen diskuterade också vilken typ av samhälle som fornlämningen och dess tid representerar.

Eleverna uppe på toppen av bronsåldersgravhögen Alperna i Skivarp.
Foto: Mölleskolan i Skivarp.

Järnåldern

Vi promenerade längs en äldre landsväg och passerade över en bro där det finns inmurade delar av en runsten. Eleverna lyssnade på historien om den inmurade runstenen och delades därefter in i två grupper:

A) Eld med eldstål: Eleverna fick med hjälp av vuxna prova att göra upp eld med eldstål. Aktiviteten genomfördes på en stor öppen grusplan. Denna aktivitet relaterar till stenåldersaktiviteten att göra upp eld med trä-mot-trä-metoden. Eleverna kunde reflektera över metodutvecklingen och diskuterade vilken metod som var lättast och svårast.

B) Vikingatida lekar och introduktion till vikingatid: Gruppen samtalar först om platsen. Här finns landsvägens äldre vägsträckning med bro över ån, som har varit en viktig kommunikationsled i äldre tider. Den var även betydelsefull för tillgång till färskvatten och eventuellt även för bevattning av åker-landskapet.

Eleverna får prova på äldre lekar såsom Rövkrok och Dra skinn, se beskrivning i tidigare avsnitt. Vid stationen erbjöds även en extrauppgift där eleverna kunde prova att skriva med runor. Mer information om användning av runor i undervisningen finns i Riksantikvarieämbetets [Runskola](#).

Eleverna fick med hjälp av vuxna prova att göra upp eld med eldstål. Aktiviteten genomfördes på en stor öppen grusplan. Här tillsammans med Skånes Hembygdsförbunds pedagog Sara Williamsson. Foto: Mölleskolan i Skivarp.

Schema: Aktivitetsdag forntiden

- 8.30 Aktivitetsdel Stenåldern**
Introduktion och uppdelning av klassen i tre grupper.
- 8.30 Grupp 1: Elduppgörning trä-mot-trä-metoden (30 min)**
- Grupp 2A: Studera Fornfynd (15 min)**
- Grupp 2B: Besök i grannträdgården (15 min)**
Gruppen tittar och pratar om dösar och skålgropar.
Sedan byte med Grupp 2A.
- 9.00 Byte av stationer. Samma upplägg.**
- 9.30 Aktivitetsdel Bronsålder**
Introduktion och uppdelning av klassen i två grupper.
- 9.30 Avgång till gravhögen Alperna och fika (ca 15 min
 promenad och därefter 15 min fika)**
- 10.00 Grupp 1: Eleverna bestiger Alperna**
Eleverna får en överblick över landskapet och uppdrag
att räkna hur många bronsåldersgravhögar de kan se
(grupperna byter plats efter 15 min).
- Grupp 2: Diskussion om bronsåldersgravhögarna**
Eleverna diskuterar med stöd av bilder bronsålders-
gravhögar (grupperna byter plats efter 15 min).
- 10.30 Avgång mot Ågården (ca 20–25 min promenad).**
- 11.00 Lunch (30 min)**

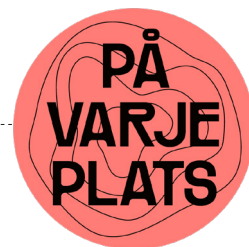
11.30 **Aktivitetsdel Järnålder**
Introduktion och uppdelning av klassen i två grupper.

Grupp 1: Elduppgörning med eldstål.

Grupp 2: Lekar och introduktion till vikingatid

12.15 Tidsrepet knyter ihop dagen. Repetition av tidsperioder
och lokala viktiga händelser (ca 15 min).

12.30 **SLUT**

Kontaktuppgifter till projektgruppen

Kontaktuppgifterna som redovisas för respektive institution går till växel/kansli/reception eller liknande funktion. Uppge att ditt ärende rör projektet På Varje Plats och be att få komma i kontakt med arkivpedagog/museipedagog.

Skånes Arkivförbund

Porfyrvägen 19, 224 78 Lund

info@skanearkiv.se

<https://www.skanearkiv.se/>

Tel: 073-051 08 16

Regionmuseet Skåne

Östra Storgatan 27b, 291 32 Kristianstad

info@regionmuseet.se

<https://regionmuseet.se/>

Tel: 044-620 19 00

Trelleborgs Museer

Stortorget 1, 231 43 Trelleborg

trelleborgs.museer@trelleborg.se

<https://trelleborgsmuseer.se/>

Tel: 0410-73 30 50

Skånes hembygdsförbund

Industrigatan 5, 243 32 Höör

info@skaneshembygdsforbund.se

<https://www.hembygd.se/skane>

Tel: 046-15 80 70

SKÅNES
HEMBYGDS-
FÖRBUND

KULTURRÅDET

Skånes Arkivförbund

TRELLEBORGS MUSEER